

Rimljani u Gackoj Putevima antičkog novca

Ova publikacija nastala je uz istoimenu izložbu otvorenu u Muzeju Gacke pri Gackom pučkom otvorenom učilištu Otočac u listopadu 2025. godine.

O izložbi

Ova publikacija nastala je uz izložbu “Rimljani u Gackoj: Putevima antičkog novca” koja je predstavila 51 antički rimski novčić, kronološki poredan od najstarijih vladara prema najmlađim. Novac je kovan od bronce i bakra s presvlakom srebra, čija presvlaka nije sačuvana. Denominale su centenional i antoninijan. Kronološki novac spada u 3. i 4. stoljeće, u kasnoantičko razdoblje.

Arheološki kontekst novca je nepoznat, novac je pronađen na širem području grada Otočca. U muzej dolazi kao donacija. Prema iskazu donatora novac je pronađen na lokalitetima *Arupium* (podnožje Velikog i Malog Vitla u Prozoru do zaseoka Čovići) i *Avendo* (podnožje Crkvine u Kompolju i Velike Punte u Hrvatskom polju) koji su dva najpoznatija antička grada u Gackoj.

Numizmatika kao pomoćna povijesna i arheološka disciplina daje mnoge odgovore na prošlost naroda u ovom slučaju Rimljana upravo zbog bogatih ikonografskih i epigrafskih podataka. Područje grada Otočca ničim nije zaostajalo za drugim krajevima rimske imperije u svim aspektima života.

Izložba je obuhvatila 51 antički rimski novčić iz 3. i 4. stoljeća, tj. kasnoantičkog razdoblja.

Rimljani u Gackoj

Rimljani dolaskom u Gacku su zatekli Japode, populaciju koja se nesmetano razvijala gotovo tisuću godina. Na području Gacke Japodi nisu pružali ozbiljniji otpor te postaju dio provincije Ilirik. Na čelu rimske vojske u to vrijeme bio je car August Oktavijan. Mnogi povijesni izvori spominju dolazak Oktavijana u Gacku poput Apijana, Diona Kasija, Strabona i ostalih. Oktavijanov pohod na Ilirik trajao je od 35. do 33. godine prije Krista.

Nakon Batonovog ustanka koji je trajao od 6. do 9. godine dolazi do reorganizacije provincija unutar carstva, pa tako dolina Gacke postaje dio provincije Dalmacije. Time počinje proces romanizacije koji je podrazumijevao prije svega vojnu kontrolu čitavog područja, izgradnju mreže puteva, regrutiranje lokalnog stanovništva za potrebe rimske vojske, širenje rimskog građanskog prava, razvoj gospodarstva i imigraciju romaniziranih stanovnika.

Kao dokaz rimske prisutnosti u dolini Gacke vidljivi su materijalni ostaci koji idu u prilog tome. Pa tako na području rimskog Arupiuma nalaze se dva mitrina svetišta, kamenolom, žrtvenik Jupitera Dolihenskog te spolije na profanim i sakralnim objektima. Na području Žute Lokve u smjeru prema Senju nekad se nalazila rimska postaja odnosno konačište.

Rimski vladari i njihov novac

Rimski vladari su obilježili i proslavili povijest starog Rima. Dokaz njihove moći i slave između ostalog je i novac. Za svakog vladara veže se kratka priča koja govori o njihovim posebnostima poput razdoblja vladavine, ratova koje su vodili protiv barbarskih plemena te reformi koje su provodili zbog boljeg funkcioniranja države. Nakon toga nastavak publikacije posvećen je novcu koji je raznolik, dekorativno i epigrafski vrlo sadržajan s prikazom i nazivima careva, božanstava te kršćanskih simbola. Najstariji novac pripadao je carevima Galijenu (253 - 268.) i Probu (276. - 282.). Kovnice u kojima je kovan novac su Sisak (*Siscia*) i Rim (*Roma*). Novac je od bakra i spada u grupu tipa antoninijan.

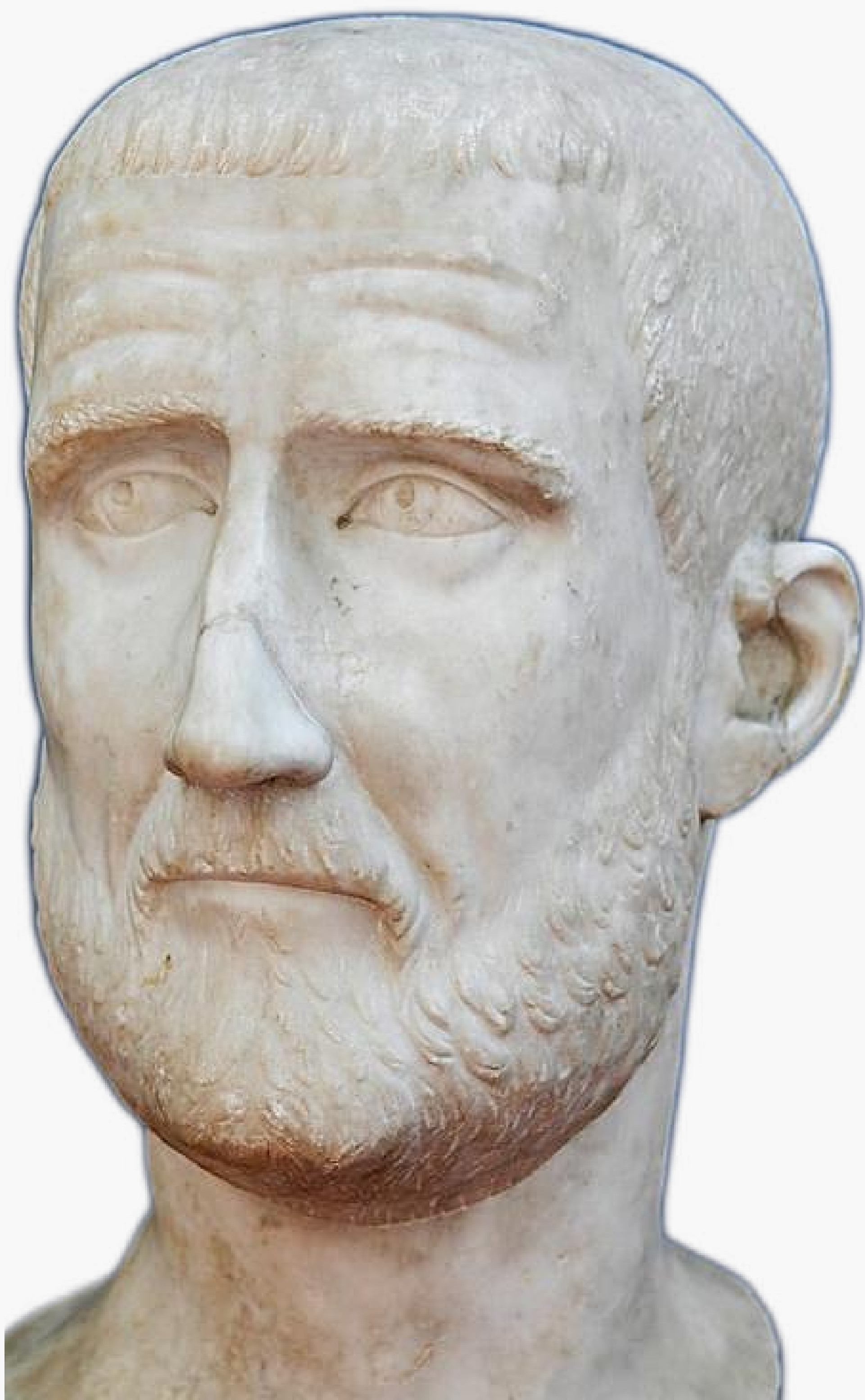
Slijedi novac cara Konstantina I. Velikog (306. - 337.) i njegovih nasljednika: Konstantina II. (317. - 337.), Konstansa (337. - 350.) i Konstancija II. (337. - 360.). Uz ove vladare ističe se i komemorativni novac Konstantinopol (4.st.). Kovnice u kojima je kovan novac su Sisak (*Siscia*), Pavia (*Ticinum*), Istanbul (*Constantinopolis*), Solun (*Thessalonica*). Radi se o brončanom novcu tipa centenional. Kronološki, na kraju treba izdvojiti brončani novac cara Valentinijana I. (364. - 375.) također tipa centenional, kovan u Sisku (*Siscia*).

Najzahvalniji pokretni nalaz je dakako novac i to u kovanoj formi. Zbog svog oblika, dekoracije i epigrafskih podataka novac može uvelike otkriti i pružiti informacije koje nam govore o navici i načinu života ljudi u ovom slučaju u vrijeme antike. Novac je zahvalan kao povijesni izvor jer nam daje podatke o imenima vladara, rimskoj mitologiji, imenu kovnica i sl. što nam uvelike može pomoći u daljnjem učenju i razumijevanju numizmatike kao jednoj od znanstvenih disciplina unutar povijesti, arheologije i srodnih nauka.

Carevi

Galijen i Prob

Publije Licinije Egnacije Galijen vladao je Rimom od 253. - 268. godine. Vladao je tijekom krize koja je gotovo izazvala kolaps carstva. Ratovao je protiv germanskih plemena i protiv mnogih uzurpatora. Preustrojio je vojsku, poglavito konjaništvo, senatorima onemogućio obnašanje zapovjednih mjesta u vojsci. Prema kršćanima je vodio pomirljivu politiku.

Marko Aurelije Prob vladao je Rimom od 276. - 282. godine. Istaknuo se kao vojskovođa u borbi protiv germanskih plemena i drugih naroda na istoku. 282. godine Proba su ubili njegovi nezadovoljni vojnici, navodno zato što ih je kanio otpustiti ili koristiti ih u obavljanju civilnih zadataka poput sadnji vinograda što je kod vojnika izazvalo velik otpor.

Novac cara Galijena

Bakreni novac cara Galijena prema analogijama kovan je u Sisku (*Siscia*) i Rimu (*Roma*). Na prednjoj strani novca vidljivo je poprsje cara sa zrakastom krunom okrenuto u desno. Na stražnjoj strani se pojavljuju rimska božanstva poput božice Paks (božica mira) i Salus (božica zdravlja). Natpisi na novcu su gotovo nesačuvani ali prema analogiji iz Siska i Rima na prednjoj strani novca pojavljuje se natpis GALLIENVS AVG (car Galijen) a na stražnjoj ovisno o božanstvu PAX AVG (mir caru) ili SALVS AVG (zdravlje caru).

MGO-3119
bakreni novac cara Galijena
prednja i stražnja strana
težina = 2,1 g
promjer = 18 mm

MGO-3125
bakreni novac cara Galijena
prednja i stražnja strana
težina = 1,3 g
promjer = 12 mm

MGO-3208
bakreni novac cara Galijena
prednja i stražnja strana
težina = 1,1 g
promjer = 13 mm

MGO-3261
bakreni novac cara Galijena
prednja strana
težina = 3,6 g
promjer = 20 mm

MGO-3288
bakreni novac cara Galijena
prednja strana
težina = 1,8 g
promjer = 14 mm

Novac cara Proba

Bakreni novac kovan za vrijeme cara Proba. Natpisi su slabo očuvani. Novac je vjerojatno kovan u Sisku (*Siscia*). Prema analogiji na prednjoj strani novca prikazano je poprsje cara sa zrakastom krunom u draperiji okrenuto u desno. Natpis na prednjoj strani novca glasi: IMP PROBVS I[NV AVG] (zapovjednik Prob nepobjedivi car). Na stražnjoj strani novca prikazana je Felicitas (božica sreće) u stojećem položaju okrenuta u lijevo. Na stražnjoj strani novca je sačuvan manjim dijelom natpis: FELC[IT PVBL] (javna sreća).

MGO-3199

bakreni novac cara Proba
prednja i stražnja strana

težina = 2,5 g

promjer = 15 mm

Konstantin I. Veliki i nasljednici

Flavius Valerius Aurelius Constantinus poznatiji kao Konstantin I. Veliki vladao je Rimom od 306. - 337. godine. Poznat je kao zagovornik kršćanstva, 313. godine zajedno s Licinijem uvodi Milanski edikt gdje kršćanstvo postaje ravnopravna vjera u Rimskom Carstvu. Prijestolnica Carstva postaje Konstantinopolis, nekadašnji grčki polis Bizantion današnji Istanbul. Konstantin I. Veliki je za vrijeme svoje vladavine vodio uspješne ratove protiv Sarmata i Perzijanaca. Konstantinovi nasljednici su bili njegovi sinovi Konstantin II. (317. - 337.), Konstans (337.- 350.) i Konstancije II. (337. - 361.) koji su u jednom dijelu svoje vladavine vladali zajedno. Konstantin II. vladao je Britanijom, Galijom i Hispanijom. Ubijen je od strane brata Konstansa. Konstans je bio najmlađi sin Konstantina I. Velikog dok Konstancije II. u konačnici postaje samostalni vladar od 353. godine do svoje smrti.

Portreti careva, niz započinje dolje
lijevo u smjeru kazaljke na satu:
Konstantin Veliki, Konstantin II.,
Konstans i Konstancije II.

Novac Konstantina I. Velikog

Brončani novac, prema analogiji kovan u Sisku (*Siscia*) ili Paviji (*Ticinum*). Novac je kovan za vrijeme cara Konstantina I. Velikog. Na prednjoj strani novca prikazano je poprsje cara u draperiji okrenuto u desno gdje prema analogiji natpis glasi: IMP CONSTANTINVS P F AVG. (zapovjednik Konstantin vjerni i blagoslovljeni car). Na stražnjoj strani novca se pojavljuje Sol u stojećem položaju s natpisom: SOLI INVICTO COMITI (nepobjedivom bogu Sunca pratiocu). Postoje i drugi primjeri gdje je na prednjoj strani novca prikazano poprsje cara okrenuto u desno s razlikom u natpisima. Pa tako prema analogiji natpis na prednjoj strani glasi: CONSTAN-TINVS AVG. (car Konstantin) dok na stražnjoj strani se nalazi vijenac u sredini unutar kojeg je natpis VOT XX. (dvadeset godina vladavine) i manjim dijelom sačuvan natpis: DN CONSTANTINO MAX AVG. (gospodar naš Konstantin Veliki car).

MGO-3107

brončani novac cara Konstantina I. Velikog

prednja i stražnja strana

težina = 1,4 g

promjer = 15 mm

MGO-3193
brončani novac cara Konstantina I. Velikog
prednja i stražnja strana
težina = 1,3 g
promjer = 14 mm

MGO-3240
brončani novac cara Konstantina I. Velikog
prednja i stražnja strana
težina = 1,8 g
promjer = 16 mm

Konstantinopol: komemorativni novac

Konstantinopol, kovani brončani komemorativni novac, kovan za vrijeme vladavine Konstantina I. Velikog ili njegovih nasljednika. Na prednjoj strani novca prikazano je poprsje personifikacije Konstantinopola okrenuto s kacigom i u oklopu u lijevo. Prema analogiji na prednjoj strani natpis glasi: [CONSTANTI-NOPOLI]. (Konstantinopol). Na stražnjoj strani novca prikazana je božica Viktorija okrenuta u lijevo, desnom nogom stoji na pramcu broda. Na stražnjoj strani novca nema natpisa.

MGO-3254
brončani komemorativni novac Konstantinopol
prednja i stražnja strana
težina = 1,7 g
promjer = 15 mm

Novac cara Konstantina II.

Brončani novac prema analogiji kovan u Solunu (*Thessalonica*). Natpisi nisu sačuvani. Na prednjoj strani novca prikazano je poprsje cara s dijademom u draperiji, okrenuto u desno. Prema analogiji natpis na prednjoj strani glasi: CONSTANTINVS IVN NOB C. (Konstantin mlađi plemeniti car). Na stražnjoj strani novca prikazana su dva vojnika okrenuti jedan prema drugom između kojih se nalaze dva standarda. Standard je rimska vojna zastava ili stijeg pričvršćen na štap ili stup. Prema analogiji natpis na stražnjoj strani glasi: GLOR-IA EXERC-ITVS. (slava vojsci).

MGO-3131

brončani novac cara Konstantina II.

prednja i stražnja strana

težina = 2,2 g

promjer = 15 mm

Novac cara Konstansa

Brončani novac, vjerojatno kovan u Sisku (*Siscia*) i Solunu (*Thessalonica*). Prema analogiji natpis na stražnjoj strani glasi: (DN CONSTA) NS P F AVG. (gospodar naš Konstans vjerni i blagoslovljeni car). Na stražnjoj strani novca prikazan je car u stojećem položaju u vojničkoj odori na brodu. Car drži feniksa na globusu i zastavu s kristogramom, na krmi sjedi Viktorija i upravlja brodom. Na drugim primjerima novca na stražnjoj strani znaju biti prikazane dvije Viktorije koje stoje okrenute jedna prema drugoj. U rukama drže vijenac a između njih je palmina grana.

MGO-3121
brončani novac cara Konstansa
prednja i stražnja strana
težina = 1,7 g
promjer = 15 mm

MGO-3167
brončani novac cara Konstansa
prednja i stražnja strana
težina = 2,8 g
promjer = 20 mm

MGO-3173
brončani novac cara Konstansa
prednja strana
težina = 2 g
promjer = 13 mm

Novac cara Konstancija II.

Brončani novac prema analogiji kovan je u Sisku (*Siscia*), Antiohiji (*Antiochia*) i Solunu (*Thessalonica*). Na prednjoj strani novca prikazano je poprsje cara s dijademom u draperiji okrenuto u desno. Natpis na prednjoj strani glasi: DN CONSTAN-[TIV]S P F AVG. (gospodar naš Konstancije II. vjerni i blagoslovljeni car) ili CONSTAN-[...AVG]. (Konstancije II. car). Na stražnjoj strani novca imamo više ikonografskih detalja poput prikaza cara u vojničkoj odori na brodu gdje drži feniksa na globusu i zastavu s kristogramom, na krmi sjedi Viktorija i upravlja brodom, zatim imamo primjere novca gdje na stražnjoj strani su prikazane dvije božice Viktorije koje u rukama drže vijence, vojnika s kacigom i štitom koji probada neprijateljskog vojnika u padu te prikaz dvojice vojnika između kojih se nalazi jedan standard. Prema analogiji na stražnjoj strani novca se pojavljuju različiti natpisi kao što su: FEL TEMP REPARATIO, (obnova sretnih vremena), GLOR[IA-E]X[ERC-ITVS], (slava vojsci)[VICTORIAE] DD AVGG Q NN. (pobjeda cara).

MGO-3123

brončani novac cara Konstancija II.

prednja i stražnja strana

težina = 1,2 g

promjer = 11 mm

MGO-3156
brončani novac cara Konstancija II.
prednja i stražnja strana
težina = 1,1 g
promjer = 10 mm

MGO-3202
brončani novac cara Konstancija II.
prednja i stražnja strana
težina = 1,2 g
promjer = 11 mm

MGO-3206
brončani novac cara Konstancija II.
prednja i stražnja strana
težina = 1,8 g
promjer = 15 mm

MGO-3253
brončani novac cara Konstancija II.
prednja i stražnja strana
težina = 2,1 g
promjer = 15 mm

Car Valentinijan I.

Flavius Valentinianus poznatiji kao Valentinijan I. vladao je u periodu od 364. - 375. godine. Svojega brata Valenta imenovao je suvladarem i povjerio mu istočni dio Carstva a sam je vladao zapadnim dijelom i Ilirikom. Zaustavio je nekoliko provala barbara. Umro je u Panoniji kamo se uputio braniti granicu od Sarmata i ostalih barbarskih plemena. U unutarnjoj politici pokušao je poboljšati gospodarstvo i suzbiti korupciju.

Novac cara Valentinijana I.

Brončani novac, vjerojatno kovan u Sisku (*Siscia*). Na prednjoj strani novca prikazano je poprsje cara s dijademom u draperiji okrenuto u desno. Prema analogiji natpis na prednjoj strani glasi: [DN VAL]ENTINI-[ANVS] P F (gospodar naš Valentinijan vjeran i blagoslovljen) ili DN VALENTINI-ANVS P F AVG. (gospodar naš Valentinijan vjeran i blagoslovljen car). Na stražnjoj strani novca pojavljuju se različiti ikonografski prikazi poput cara u stojećem položaju glave okrenute u lijevo. U lijevoj ruci drži zastavu s kristogramom ili drži Viktoriju a desnom rukom povlači zarobljenika za kosu. Na stražnjoj strani novca na nekim primjerima pojavljuje se božica Viktorija u hodu okrenuta u lijevo s vijencem uzdignutim u desnoj ruci. Natpisi na stražnjoj strani novca glase: GLORIA RO[-MANORVM], (slava Rimljana), [RES]TITV-TOR REIP,SE[CVRITAS-]REIPVBLI[CAE]. (obnovitelj sigurnosti republike).

MGO-3155

brončani novac cara Valentinijana I.

prednja i stražnja strana

težina = 2,8 g

promjer = 15 mm

MGO-3236
brončani novac cara Valentinijana I.
prednja i stražnja strana
težina = 2,5 g
promjer = 13 mm

MGO-3268
brončani novac cara Valentinijana I.
stražnja strana
težina = 2,5 g
promjer = 13 mm

Rimske kovnice i mitologija

Kovnice u doba rimske vladavine su imale ogroman značaj. Od svih kovnica najznačajnija je bila ona u Rimu (*Roma*), njeni počeci djelovanja sežu još od vremena republike. Na našem prostoru najpoznatija kovnica je Sisak (*Siscia*) koja se nalazila u bogatoj provinciji Panoniji a osnovana je za vrijeme cara Galijena točnije 262. godine. Za vrijeme Konstantina Velikog prijestolnica Carstva se seli na istok gdje se otvara kovnica Konstantinopol (*Constantinopolis*). Od ostalih kovnica koje su bile značajnije su Antiohija (*Antiochia*), Solun (*Thessalonica*), Pavia (*Ticinum*), Akvileja (*Aquileia*)...

Rimska mitologija je imala ogroman značaj u vjerskom i društvenom životu rimskog naroda koja je uglavnom preuzela mitove i legende od starih Grka i Etruščana. Vrhovno rimsko božanstvo bio je bog *Jupiter*, njegova žena zvala se *Junona*, a kći *Minerva*. Jupiter, Junona i Minerva činili su kapitolijsko trojstvo, kojima je posvećen veliki hram na brdu Kapitoliju u Rimu. Hram na Kapitoliju bio je vjersko središte antičkog Rima. Rimljani su bogovima iz zahvalnosti što ih štite podizali veličanstvene hramove u kojima su svećenici molili i prinosili žrtve.

Pojavom kršćanstva dolazi do novih vjerskih navika rimskog svijeta. U početku kršćani su bili u silnoj nemilosti rimskih careva do dolaska Konstantina I. Velikog, koji se istaknuo kao vrlo važan zagovornik kršćanstva. Car Konstantin je priznavao kršćanstvo ali pritom nije branio izvršavanje obreda poganskih rituala pogotovo nakon Milanskog edikta u kojem je naglašeno načelo “Svakome je slobodno slijediti religiju koju hoće”.

Identificiranje i neovlašteno detektiranje

Numizmatika je pomoćna povijesna znanost koja se u užem smislu bavi proučavanjem starog i suvremenog novca a u širem smislu proučavanjem ordenja i medalja. U vrijeme antike, posebno za vrijeme rimske vlasti novac se proizvodio u velikim količinama od raznih kovina. Novac postaje jedino platežno sredstvo i odražava moć tadašnjeg vremena. Kada je u pitanju datacija onda nam je novac najpouzdaniji indikator. Identifikacija antičkog novca podrazumijeva studiozno proučavanje do najsitnijih detalja u vidu ikonografije i epigrafskih zapisa. Problem kod identifikacije ovakvih predmeta uglavnom se temelji na slaboj očuvanosti predmeta koji i nakon konzervatorskih postupaka ne moraju uvijek pružiti tražene podatke.

Korištenje detektora metala postala je vrlo raširena pojava u današnje vrijeme. Takvi uređaji danas su dostupni svima. Vrlo često se koriste na neispravan i neprofesionalan način. Ljudska znatiželja za traganjem predmeta i lokacijama ostavlja trajne posljedice po pitanju očuvanosti kulturne baštine bilo pokretne ili nepokretne. Vrlo često pronađeni predmeti postaju dio crnog tržišta čime se apsolutno ugrožava identitet i svrha predmeta koji trebaju biti prezentirani kao javno dobro u institucijama zaduženim za pohranu poput muzeja i galerija. Nestručno iskapanje predmeta trajno stratigrafski uništava potencijal arheoloških lokaliteta. Preventivno djelovanje i buđenje svijesti o važnosti zaštite kulturnih dobara uvelike bih umanjio ovaj problem.

IMPRESUM

Organizator i izdavač / Gacko pučko otvoreno učilište Otočac

Za izdavača / Ana Manjerović

Autor publikacije / Dubravko Grčević

Portreti rimskih careva i božanstava / <https://hr.wikipedia.org>

Tabula Peutingeriana / <https://hr.wikipedia.org>

Fotografije novčića / Numizmatička zbirka Muzeja Gacke

Otočac / lipanj 2026.